

Ella 100

Forrás: Library of Congress

*Róla írni egyszerre hálás és há-
látlan feladat, hiszen a jazzvilág
egyik legismertebb képviselője-
ként rendkívül jó sajtója volt év-
tizedeken keresztül: 1991-ben
még magyar nyelven is jelent meg
monográfia róla, igaz angol szer-
zőtől. Így aztán rengeteg infor-
máció áll rendelkezésünkre, ami-
ben rendet vágni sem könnyű.
Egy azonban biztos: nincs olyan
zeneszerető ember, aki ne ismer-
né és szeretné „Ellát”.*

➡ Márton Attila

Kétszer volt alkalmunk személyesen is megcsodálni művészetét az Erkel-színházban: 1968-ban Tee Carson triójával, majd 1970-ben, amikor Tommy Flanagan, Frank De La Rosa és Ed Thigpen kísérték. Az utóbbi koncert felvételeit az egész világ megismerhette, mert később a Pablo-kiadó CD-n jelentette meg a tizenkilenc zeneszámot. (Ezzel Budapest is bekerült az Ella in Rome, Ella in Hamburg stb. koncertlemezek sorába.) A nagy divát, a jazz „First Lady”-jét mindenhol ismerték: fáradhatatlanul járta a világot, hogy személyesen is találkozhasson rajongóinak százezreivel, lemezei pedig a föld legtávolabbi pontjaira is eljutottak. Ha öt jazzkont kellene megnevezni a műfaj több mint évszázados történetében, akkor Ella Fitzgerald biztosan köztük lenne, az pedig vitathatatlan, hogy a tengersok énekes közül világítótornyoként emelkedett ki. Még ma is minden énekesnő példaképének tekinti, és valamilyen formában tiszteleg emléke előtt koncerten és lemezen egyaránt.

Születésének időpontja bizonytalan, de a legtöbb forrás 1917. április 25-ét jelöli meg hitelt érdemlő dátumként. Nem volt felhőtlen gyermekkora, a fekete amerikai lét minden szörnyűségével találkozhatott. Szerencséjére Harlem zenei atmoszférájában cseperedett fel és még tizenhat sem volt, amikor versenyt nyert az Apolló színházban, pedig nehezen legyűrt krónikus lámpalázzal küzdött még évekkel később is. Chick Webb figyelt fel rá és szerződtette zenekarába: ezzel indult el a közel félévszázados szédítő karrier. 1936-ban jelentek meg első lemezei, s bármilyen hihetetlen is 1938-ban már a pesti Sternberg hangszerüzlet folyóiratában rendszeresen hirdették Ella lemezeit! Ettől már csak az lehet meglepőbb, hogy éppen első óriási sikerét az „A-Tisket, A-Tasket” című slágert Pesten Kapitány Anny énekelte lemezre.

Chick Webb 1939-ben bekövetkezett halála után több mint két éven át Ella volt a zenekar vezetője. Ezután indult el a fényes szóló karrier, ami szinte haláláig tartott. A 40-es évek második felében a Norman Granz által kitalált „Jazz at the Philharmonic” énekes sztárja lett, a turnézó csapat a műfaj akkori legnagyobb hangszereseit mozgósította. Granz volt az is, aki megszabádította Ellát az 1935-ben kötött előnytelen Decca szerződésétől, majd évtizedekre menedzserre és lemezeinek kiadója lett, először a Verve, majd a Pablo kiadó révén.

Érdekes, hogy Ella Fitzgerald művészi tevékenységének és elképesztő méretű hangzó örökségének is két fő vonala figyelhető meg. Az egyik a stúdiók világához kötődött, ebben különös jelentőséggel bírnak az 50-es és 60-as évek Songbookjai, amelyeken az amerikai dalirodalom legnagyobb komponistáinak standardjeit rögzítette a legremekbő big bandek és hangszerelők közreműködésével. Ezek hallatlan népszerűséget hoztak számára még a jazzt nem különösebben kedvelő nagyközönség körében is, hiszen Irving Berlin, George Gershwin, Richard Rodgers, Jerome Kern, Cole Porter vagy Johnny Mercer dalait egész Amerika ismerte és szerette. Ugyancsak legnagyobb lemezsikerei között tartják számon a Louis Armstrong és az Oscar Peterson Quartet társaságában készített három nagylemezyi dalciklust, valamint ugyancsak Satchmo-val és nagyzenekarral rögzített Porgy és Bess albumot.

A másik vonulat a scattelő, swinges-bopos vokalistáé volt, aki főként trió (olykor egy-két fúvós) kíséretével járta és hódította meg a világot. Ráadásul számos koncertjét lemezen is elérhetővé tették. Albumainak száma meghaladta a százat, és mintegy kétezer dalt énekelt lemezre. Kivételes – majdnem három oktáv – hangterjedelemmel bírt, tökéletes intonációval és káprázatos hajlékonysággal. Énekstílusát nem ritkán a „bel canto” jelzővel illették. Kor nélküli hangja alig változott az évtizedek során. Az általa előadott dal pedig lehetett „sweet” vagy „hot” – Ella előadásában mindegyik swingelt. Koncertjein a Nagy Amerikai Daloskönyv standardjai mellett helyet kaptak a közönség által kedvelt aktuális slágerek is, mint éppen második budapesti koncertjén Burt Bacharachtól az I’ll Never Fall in Love Again vagy David-Clayton Thomas Spinnin’ Wheelje.

A legjobb hangszeres jazzművészekkel vetekedett virtuozitásban, különösen improvizált scat-szóloiban, amelyek szinte védjegyévé váltak. A későbbi idők nagy amerikai jazzénekesnője, Betty Carter találóan állapította meg, hogy Ella Fitzgerald fellépésétől számítható az az elvárás, amikor már nem elég csak jól énekelni az adott dalt, hanem saját stílust és előadásmódot kell felmutatni.

Teljesítményét 13 Grammy-díjjal, számtalan díszdoktori címmel és mindenféle kitüntetéssel honorálták. Azt az emberfeletti teljesítményt, amelyet csaknem félévszázadnyi munkásságával felmutatott jól jellemzi amit Duke Ellington így fogalmazott meg: „Ella Fitzgerald az emberiség barátja, bőkezűen osztogatja talentumát nemcsak a közönségnek, de a zeneszerzőknek is, akiknek a műveit énekl.” Ellának élethosszig tartó impresszáriója, barátja és rajongója, Norman Granz kérte fel Ellingtont és „jobbkezét” Billy Strayhorn-t, hogy egy négyteteles zeneműben rajzolják meg Ella portréját. Jellemzőek a tételek címei: a „Royal Ancestry” (királyi vér, persze Ella nemes emberi tulajdonságaira célozva), az „All Heart” (a mindenkin segíteni akaró „csupa szív” asszony), a „Beyond Category” (az „osztályon felüli” tehetség) és a „Total Jazz” (azaz a perfekt jazzmuzikus).

Kiváló humorérzékét előadásain is megcsillantotta: remekül imitált más, jól ismert énekeseket Armstrongtól Aretha Franklinig, vagy akár hangszeres művészeket is. Alapvetően vidám, optimista természete ellenére magánéletében nem volt boldog. Sikertelen házasságai sorában második férje a neves bőgős Ray Brown volt, de ez is csak négy évig tartott. Példamutató türelemmel viselte a magányt és a betegségeket. Drasztikus fogyókúrák, cukorbetegség és szemműtétek, szívproblémák és érszűkület kínozták, majd lábamputáció következett. 1996-ban, 78 évesen hunyt el minden idők legnagyobb jazzvokalistája.

Kultusza mind a mai napig intenzíven él. Ella sokak számára a hagyományos jazzéneklést testesítette meg, és az időközben bekövetkezett változások felvetik a kérdést, hogy továbbvihető-e az Ella által oly’ magas színvonalon művelt előadásmód. Erre csattanós választ adott Dee Dee Bridgewater Dear Ella című tematikus albumával. Ő úgy őrzi meg Ella örökségét, hogy izgalmasan korszerű előadásmódja a modern idők szellemét is képes kifejezni Ella nagy slágereinek, sőt az utolérhetetlen scat-technikájának bátor felidézésével.

A centenárium alkalmából minden bizonnyal a tiszteletadás, ünneplés minden formájával találkozhatunk majd, lemezek jelennek meg tőle és emlékére a műfaj mai kiválóságaitól. Számunkra a leginkább szívet melengető hír az, hogy az idei Bánki Jazz Fesztivált is az Ella művészete előtti főhajtás jegyében rendezik meg. Kifejezetten a nagy diva emlékét idézi majd az amerikai énekesnő, Joan Faulkner a Csík Gusztáv trió kíséretével, de a két napos rendezvényesorozat olyan résztvevői is biztosan hozzájárulnak a tiszteletadáshoz egy-két – Ellától is jól ismert – jazz standard előadásával, mint Nina Simone lánya Lisa, vagy a hangszeres sztárok közül Scott Hamilton.